
Hernád István
AZ ÉRZÉS–MŰKÖDÉS VISZONY

Aki a megismerési működések idegrendszeri magyarázatába kezd, az három kérdéssel találja magát szemben, két könnyűvel és egy nehézkel. A könnyű problémák: (1) A kognitív teljesít mény kognitív alapjainak feltárása az agyi szerveződés és aktivitás alapján. Ez azért feszítő probléma, mert az agyi szerveződés és tevékenység nem magyarázza önmagát: modellálni kell őket, és a modelleket ellenőrizni kell, hogy tényleg megvalósítják-e a kívánt viselkedést. (2) Amennyiben a megismerési működés komputációs, akkor hardvere független is, ezért meg kell határoznunk, hogy megismerési képességei szempontjából az agyi szerveződéseknek és működésnek mely aspektusai relevánsak egyáltalában.

Miután ezeket a „könnyű” kérdéseket megoldottuk, marad még egy „nehéz kérdés”: (3) az érzés–működés viszony: annak magyarázata, hogy hogyan érzi magát az agy, s miért. Hiszen – kivéve, ha távmozgatásban hívó dualisták vagyunk – az érzésnek nem lehet semmilyen saját, különálló oksági/funkcionális szerepe.

Az olvasó talán meglepődik azon, hogy a megismerés tudományban újabban divatosá vált a tudat kérdését „nehéz problémaként”, a jelentés és a nyelv (valamint az agyműködés és a viselkedés) kérdéseit pedig „könnyű problémaként” emlegetni. Minden relatív. Lehet, hogy a „könnyű problémák” könnyebbek, mint a „nehéz problémák”, de ettől még nem könnyebbek, mint más tudományos kérdések általában.

Mi is tulajdonképpen a nehéz probléma? Egyidős az emberi elnével, s valószínűleg ott rejtőzik a vallásról, a lélek anyagtalanságáról és a hihatatlanságáról alkotott elképzeléseink mögött, a filozófia megszületése óta pedig „test-elme” probléma néven sokat gondolkodtak róla. Sajnálatos módon az „elme” kifejezés nem egyértelmű, a „test” pedig félrevezető. Egyes filozófusok szerint szerencsésebb a „mentális-fizikai” probléma elnevezés, de még ez sem az igazi.

A probléma akkor jelentkezik, amikor bizonyos fajta „dolgokat” (mentálisakat) megpróbálunk másfajta dolgokkal (fizikaiakkal) összekapcsolni. Tudjuk, hogy a fizikai dolgok nem

egyszerűen „testek”, hanem anyagból és energiából állnak, olyasmiből, amit a fizikusok (kémikusok, biológusok és mérnökök) vizsgálnak, és megpróbálnak szokásos funkcionális, oksági magyarázataikkal (pl. a lendület átadása egyik biliárdgolyóról a másikra, a kémiai reakciók, a májfunkció) megértetni velünk. Azt is pontosan tudjuk, mik a mentális „dolgok”: az, ami éber állapotunkban a fejünkben történik, vagyis gondolatok, tapasztalatok, érzések.

A probléma pedig a következő: hogyan illesszük össze a kétfajta dolgot? Azonos természetűek lennének? A gondolatok/tapasztalatok/érzések is valamilyen módon anyag és energia lennének? Ha igen, akkor hogyan? (Itt kis szünetet tartok, és hagyom az olvasót elgondolkodni a kérdésen, hátha *mirabile dictu* elfogadható választ talál a problémára, amit eddig még senki nem tudott megoldani!)

Hogyan és miért nem vagyunk zombik?

Ha a mentális és a fizikai dolgok nem azonos természetűek, milyen kapcsolat van köztük? Tudjuk, hogy pontosan *korrelálnak* egymással, de a korreláció még nem magyarázat. Hogyan illeszkednek a mentális jelenségek *okszággal* a fizikai világba? Olyan „erő” lennének, mint a gravitáció? Azok, akik a nehéz probléma megoldására előszeretettel adnak paranomális magyarázatokat, „igennel” válaszolnak erre a kérdésre, és bátran hirdetik az elme „távmozgatási” képességeit (amelyek Uri Geller kanálhajlítási mutatványaira emlékeztetnek – azzal a különbséggel, hogy ott az elme hat az anyagra, még akkor is, ha a kezünkkel hajlítjuk meg a kanalat, vagyis ha valójában ezért mozgatjuk az ujjainkat, mert ehhez van *kedvünk*).

A nehéz probléma e könnyű megoldásával az a baj, hogy kellemtelen következményekkel jár: nem fér meg az anyag- és energia megmaradással, valamint a fizika oksági törvényeivel, amelyeket pedig módfelett sok bizonyíték támaszt alá az egész világegyetemben. Ha a mentális jelenségeket távmozgatási erőként fogjuk fel, akkor azt is el kell hinnünk, hogy kicsiny bolygónkon igencsak meghökkentő dolgok

történnék: a dolgok azért mozognak, mert valaki az akaratával mozgatja őket, nem pedig a szokásos energiaátadással. És persze rögtön felmerül az a kérdés is, hogy maga a távmozgatósi erő honnan származik. Akárhonnan ered is, nem jöhet csak az agyunkból, mert az agyunk, akár csak a szívünk vagy a májunk, egészen hétköznapi dolog, anyagból/energiából áll, szerkezete/működése van. (A távmozgatósi hívei úgy okoskodnak, hogy ha mozgásainkat mégis agyunk okozza, vagyis ha valójában nincs is távmozgatósi, akkor az sem lehet igaz, hogy azért mozognak, mert kedvünk van hozzá, egyszerűen csak az volna az *érzésünk*, hogy így és ezért mozognak.)

Nem részletezem tovább a távmozgatósi (amit gyakran neveznek „dualizmusnak” is), mert a nehéz probléma „megoldásáért” még nehezebb problémákkal kell fizetni, és az ember a tudomány egészével kerül szembe. Legyen elegendő annyit mondani, hogy a mai kognitív tudományban előtérben álló szerzők közül senki sem osztja a távmozgatósi nézetet. Mindannyian azon magyarázatok hívei, amelyek az anyag és az energia, a szerkezet és a működés szabta természetes határokon, vagyis a fizika, a biológia és a műszaki tudományok szolgáltatja elméleti kereteken belül mozognak. El kell azért ismernünk, hogy úgy *érezzük*, a távmozgatósi jól magyarázza az elmét és annak működési módját, de sajnálatos módon egyszerűen nem egyeztethető össze semmilyen más tudományos magyarázattal, így tehát maga is jócskán további, független tudományos magyarázata szorulna.

Az újabban megjelent kognitív munkák közül három közvetlenül a nehéz problémával foglalkozik. Antonio Damasio (1999) az agyanatómiára és a pszichológiára támaszkodik, Gerald Edelman és Giulio Tononi (2000) pedig az agyműködés komputációs modelljéről. Ezzel szemben Colin McGinn egyáltalán nem megoldani próbálja a nehéz problémát, hanem inkább kifogást keres: véleménye szerint bár a problémának van megoldása, az emberi agy nem képes rájönni (de még ha meg is találná, nem tudná megérteni).

A kérdés megkerülésének két módja van. Az egyik a téma átfogalmazása, a nehéz problémának egy könnyűvel való felcserélése (amit

persze azért továbbra is a nehéz problémának nevezünk), és a könnyű probléma megoldása. A második az, ha könnyű megoldást adunk, de azt úgy *értelmezzük*, mintha valóban megoldanánk a nehéz problémát. Damasio az előbbi, Edelman és Tononi pedig az utóbbit teszik.

Az elején úgy néz ki, mintha Damasio nem kerülne meg a problémát, mintha nem csak egyszerűen az intelligenciát, a nyelvet, az agyműködést és a viselkedést magyarázná. Márpedig ezeket akkor is meg lehet magyarázni, ha nem is létezik a nehéz probléma: ha ugyanis ugyanezekkel az értelmi és nyelvi képességekkel rendelkezünk, de tudatunk (mentális állapotaink, gondolataink, tapasztalataink, érzéseink) nem lennének, még mindig fennállna az a „könnyű” probléma, hogy az előbbieket az agyműködés segítségével megmagyarázzuk. Ez azonban nem lenne több mint a hagyományos („könnyű”) tudomány. Hívjuk az ilyen magyarázatokat szerkezeti-funkcionális (vagy az egyszerűség kedvéért csak funkcionális) magyarázatoknak. A funkcionális magyarázatok nagyon jól megférnek a fizika, a biológia és a műszaki tudományok anyag-energia alapú magyarázataival.

A nehéz probléma attól nehéz, hogy megoldásához a testi készségek funkcionális magyarázata nem elegendő: nem egyszerűen bizonyos értelmi és nyelvi képességekkel rendelkező zombik vagyunk. *Tudatosak* vagyunk, vagyis mentális állapotaink, gondolataink, tapasztalataink, érzéseink *vannak*. A tömörség kedvéért nevezzük egyszerűen „érzéseknek” azt, amittől a mentális állapotok mentálisak lesznek. Ha érzésekkel nem rendelkező zombik lennénk, nem lenne „nehéz” probléma. A probléma éppen attól válik keménnyé, hogy az érzéseket olyan titokzatosan nehéz funkcionálisan megmagyarázni. Más szóval a „test-elmé” probléma tulajdonképpen „érzés-funkció” probléma.

Miért olyan nehéz (ha nem teljességgel lehetetlen) az érzéseket a működések alapján magyarázni? Mert a funkcionális magyarázat mindig oksági, azt mutatja meg, hogy valami miért úgy *működik*, ahogy. A funkcionális magyarázatok megfelelőek a pusztán anyag-energia esetén (vagyis a fizikusok, biológusok, mérnökök vizsgálta dolgok esetén), de ha egy *érzést* próbálunk meg funkcionálisan magyarázni, kide-

rül, hogy a funkció egész jól megragadja az ok-okozati viszonyt (még szerencse!), de az érzés valahol félúton lemarad, nem kap magyarázatot.

A fájdalom funkcionális magyarázata valami ilyesmi lenne: a fájdalom annak jelzése, hogy egy szövet megsérült. Az élőlény túlélése és szaporodása szempontjából hasznos minél kisebbre csökkenteni a szöveti sérülések esélyét, megtanulni elkerülni azt, ami a múltban sérülést okozott, megakadályozni a sérült testrész érintkezését más tárgyakkal stb. Nem nehéz leírni, megvizsgálni, megmutatni és teljesen megérteni azokat a szenzomotoros és idegi szerkezeteket, amelyek mindezt, beleértve a tanuláshoz, emlékezéshez, szelektív figyelemhez és hasonlókhoz szükséges komputációs műveleteket is elvégzik. Egyedül az marad magyarázat nélkül, hogy miért *érezzük* valamilyennek a fájdalmat: a funkcionális magyarázat számot ad a működés tényeiről, de az érzés kimarad. Vagyis minden alkalommal, amikor egy érzésre funkcionális magyarázatot próbálunk adni, maga az érzés funkcionális szempontból feleslegesnek bizonyul (ha csak nem vagyunk távmozgásban hívó dualisták!).

Röviden összefoglalva tehát tudjuk, *hogyan* nem vagyunk érzések nélküli zombik. A nehéz probléma akkor jelentkezik, ha meg akarjuk magyarázni, *hogyan és miért* nem. Mivel a hogyanok és miérték teljességgel funkcionális kérdések, így csak két választási lehetőségünk marad: (1) (az „epifenomenalizmus”, miszerint) az érzéseknek nincs funkciójuk, pusztán „csinos díszek”, (valamilyen nem funkcionális, tehát megmagyarázhatatlan okból) a működések potyautasai, vagy (2) (a dualizmus, miszerint) az érzések távmozgatással magyarázandók. A nehézség abban áll, hogy olyan megoldást találjunk, amely sem (1), sem (2). Véleményem szerint ez lehetetlen. De lássuk, hogyan birkóznak meg ezzel az elmélettel szerzők.

Damasio tévedése:

mozgások, érzelmek és nem érzett érzések

Damasio a címben, *The Feeling of What Happens* (kb. „érezni, mi történik”) azt ígéri, hogy egyből rátér a nehéz kérdésre. Könyve valóban számos új, érdekesítő és nagy horderejű adatot és elméletet mutat be az érzésekkel, különösen is a „self” érzésével korreláló agyterületek-

ről, valamint arról, hogy e területek és tevékenységek hogyan épülnek le alvás közben, kómás, vegetatív állapotban, mozgáshiányos némaság vagy epilepsziás roham esetén. Amikor olyan mélyen alszunk, hogy nem is álmodunk, mindannyian zombik vagyunk, de vajon vannak-e olyan éberebb állapotok is, amikor azok vagyunk? Ez ehhez hasonló kérdések, és a rájuk adott válaszok valóban lenyűgözően érdekesek, de nem érintik a nehéz problémát.

Talán epilepsziás roham esetén tényleg érzések nélküli zombik vagyunk, de talán nem. (Ezt nehéz eldönteni, ha csak magunk is nem vagyunk éppen rohamot átélő epilepsziások, de még ha azok vagyunk is, közben nem tudunk beszélni, utána pedig már nem vagyunk képesek felidézni! Tehát telepátiás képességek nélkül nincs az az ideggyógyász, aki biztosan meg tudná mondani, hogy a beteg zombi állapotban volt-e vagy sem. Ez az, amit a „másik-elve” problémájának nevezünk, és tulajdonképpen a test-elve probléma másik oldala.)

Az érzésállapotok Damasio által felvázolt funkcionális anatómiájából kétségtelenül sokat megtudhatunk azok agyi és viselkedései korrelátumairól: amikor ez és ez az agyi terület aktív, akkor ezt és ezt érezzük, így és így cselekszünk; ha viszont ez az agyi terület kiesik, többé nem érzünk vagy nem teszünk így. Mindez nagyon érdekes a diagnózist felállító, előrejelzést készítő vagy kezelést előíró klinikus számára. Sztintén hasznos lehet az agysérülteknek, azok családtagjainak vagy bárkinek, akit saját agyműködése érdekel. Bizonyos esetekben, például a „self” érzésének agyanatómiájával kapcsolatban Damasio eredményei hozzásegíthetik az elméletalkotókat ahhoz, hogy olyan funkcionális modelleket tervezzenek, amelyek ténylegesen rendelkeznek a self érzésével együtt járó képességekkel. Ezek azonban mind a „könnyű” problémák közé tartoznak. Vajon Damasio eredményei hozzájárulnak-e a nehéz problémának, vagyis az érzések miértjének és hogyanjának a megértéséhez?

Sajnos nem, és azt hiszem, pontosan meg is tudom mutatni, hol tér ki a probléma elől: Damasio mindenképpen alulról felfelé haladó folyamatként akarja magyarázni az érzéseket, a mozgáshiányos némaság legegyszerűbb érzésállapotaitól egészen azokig a legmagasabb

rendű érzésállapotokig, amelyek például a filozófus Descartes-ra jellemzőek, mikor az elme természetéről gondolkodik. Az e hierarchiában történő változásokat könnyű megmagyarázni, a nehézség ott kezdődik, hogy megmagyarázzuk, miért is *érezzük* ezeket egyáltalán. Másképpen fogalmazva tehát a kritikus átmenet az érzések és az érzésnélküliség között van, és ez az, ami felett Damasio teljes mértékben elsiklik.

Ehelyett Damasio az érzésállapotok hierarchiáját az érzelmek egy roppantul szokatlan (és véleményem szerint a végén inkoherezsé váló) elképzelésére alapozza. Úgy tűnik, mintha az „érzelem” az érzések egy fajtájának szinonímája lenne. (Az érzések további fajtái a következők: az észleletek – mondjuk egy kék dolgot látni vagy valami hangosat hallani; a vegyes érzelmek-észleletek – például a fájdalom; a vágyállapotok – mint valaminek az akarása; a pszichomotoros állapotok – például egy cselekvés elvégzésének az akarása, valamint az összetett érzés-gondolat állapotok – így a vélekedés, a kétség vagy a megértés.) Damasio kétértelműen használja az érzelem fogalmát, hogy áthidalja az érzések és az érzések hiánya közötti áthidalhatatlan szakadékot. Az alsóbb szintű érzelmei (az olvasó ennek maga is utánanézhethet) valójában csak *mozgások*, vagyis mozgási hajlamok és a hozzájuk tartozó agyi aktivitások, így tehát ezekben az esetekben tulajdonképpen nem is beszélhetünk érzésekről, így továbbra is tanácsatlannul állunk a szakadék előtt, vagy ami még ennél is rosszabb, nem érzett érzések, ami már önmagában is ellentmondásos. Akárhogyan is legyen, Damasio e zavaros érzelemfogalom segítségével tudja csak azt a (hamis) látszatot keltetni, hogy valamit megértettünk az érzésnélküliségből az érzések felé való átmenetből.

Descartes (akit egyesek tévesen tesznek felelőssé a dualizmus ötletéért) Damasio (1996) egy korábbi könyvében, a *Descartes tévedésében* is szerepel. Ebben a munkájában Damasio azt állítja, hogy Descartes tévedett, amikor megpróbálta elválasztani egymástól azt, ami az agyban elválaszthatatlan, a lelkit (az elmét) és a testet (a testet). Az agy működésében – mutat rá Damasio – nincs ilyen működésbeli kettősség. Ez igaz, de ne feledjük, hogy az agy *egésze*, tehát a szerkezet és a működés egyaránt „testi”, pontosan ebben téved tehát Damasio a mozgá-

sok és az érzelmek kapcsán a *The Feeling of What Happens*-ben. Az érzelmek funkcionális része, vagyis a testi rész, mint Damasio állítja, csak mozgás! De az érzés rész más: ugyan százszázalékban korrelál az agy szerkezetével és működésével, de, mint már mondtuk, a korreláció nem magyarázat. A korrelációkat oksági alapon kell tudni megmagyarázni, márpedig az egyetlen rendelkezésre álló magyarázat, a távmozgatásos dualizmus eleve ki van zárva. Micsoda pech!

Edelman és Tononi hermeneutikája

Damasio tehát sajnos kikerülte a nehéz problémát a mozgás-érzelmekkel és a nem érzett érzésekkel. Edelman és Tononi vajon tudnak-e jobbat? Induláskor ők is azt ígérik, hogy nem fogják megkerülni a kérdést, mint azt már oly sokan előttük tették. Mindenképpen számot akarnak adni arról, mi a különbség a valódi látás és mondjuk az optikai transzducerek, például egy fotocella között. Mint ahogy nagyon helyesen megjegyzik, nem elegendő azt mondani, hogy az ember kedvenc funkcionális mechanizmusa „érez”, ahogyan nem elég azt sem állítani, hogy az optikai transzducere „lát”. Mindkét esetben először az érzés hogyanját és miértjét kell megmagyarázni.

Ezek után azonban Edelman és Tononi nemes egyszerűséggel kikerülnek az érzések nehéz problémáját. Bemutatnak néhány nagyon érdekes megosztott és visszacsatolós funkcionális hálózatot, amelyek szerintünk jelentős funkcionális képességekkel rendelkeznek (néhányat már kísérletileg is bebizonyítottak közülük, sokat azonban még nem). Azt is részletesen ecsetelik, hogy a hálózatok sok tekintetben mennyire hasonlítanak az agyra. Mindez nagyon fontos és izgalmas, de megmarad a működés szintjén. Továbbra is marad tehát a feszítő kérdés: hogyan és miért jönnek be a képbe az érzések (ha nem a már megszokott titokzatos, megmagyarázatlan korrelációkkal). Mivel e kérdésre nem adnak választ, Edelman és Tononi munkája pusztán hermeneutikai gyakorlatnak minősül: az érzésekkel korreláló funkcionális mechanizmust úgy értelmezik, mintha az *maga az érzés* volna, vagyis mintha az érzésre funkcionális magyarázatot találtak volna, holott valójában csak az érzéssel titok

zatos módon korreláló működésekre találtak, semmi másra.

Edelman és Tononi hálózatmodellje gyakorlatilag kategóriák megtanulására szolgáló mechanizmus. Egy olyan mechanizmus, amely bír mindazokkal a funkcionális képességekkel, amelyeket a szerzők a modellnek tulajdonítanak, nagy előrelépést jelentene a kognitív tudomány számára – ha be lehet bizonyítani, hogy valójában rendelkezik az adott képességekkel. De Edelman és Tononi meg sem próbálják ezt megmutatni. Az *A Universe of Consciousness*-ben ík. „A tudat világa” egyszerűen csak arról igyekeznek meggyőzni az olvasót, hogy hálózatos működése számot ad az érzelmekről. Itt is jól látható, hol kerülik meg a szerzők a kérdést: modelljük egyik alapvető funkciója a diszkrimináció, amit ugyanúgy kétértelműen kezelnek, mint Damasio a mozgásokat-érzelmeket.

Diszkriminálni annyit tesz, mint megkülönböztetni egymástól a dolgokat. A pszichofizikusok gyakran emlegetik az „éppen észrevehető különbséget”, azaz a legkisebb szenzoros különbséget, amelyet az emberek még éreznek. *Éreznek!* Természetesen a pszichofizika, mint minden más hagyományos funkcionális tudomány, valójában azzal a legkisebb szenzoros különbséggel foglalkozik, amelyet az emberek még *észlelnek*, vagy amelyre *válaszolnak*. Márpedig ez az optikai transzducerre is ugyanúgy jellemző. Az ugyanis egészen más kérdés, milyen *érzés* is valaminek az észlelése, Edelman és Tononi modellje pedig cseppet sem visz közelebb e jelenség miértjének és hogyanjának megértéséhez, mint egy optikai transzducer.

(Végül még két gondolat Edelmannal és Tononival kapcsolatban: (1) Érveik egy részét egy másik divatos kérdés, az úgy nevezett kötési probléma keretein belül fogalmazzák meg. Hogyan képes az agy úgy „összekötni” azokat az érzékleteket, amelyek egyszerre érkezik be egy tárgy szemlélése közben, hogy magát a tárgyat egységes észleletnek lássa? De vajon létezne-e a kötési probléma, ha egy tárgy észlelése nem lenne semmilyen *érzés*, ha agyunk egyszerűen csak végezné a maga szokásos mozgató, kategorizáló, diszkrimináló működéseit anélkül, hogy közben bármit is érezne? Lehetséges, hogy a kötési probléma egyszerűen annak a kérdésnek egy változata, hogy miért és

hogyan nem vagyunk zombik? (2) Én személy szerint nem lettem okosabb Edelman és Tononi parafilozófiai mondásától, miszerint „A lét megelőzi a leírást”.)

McGinn: Nincs elég eszünk hozzá

Colin McGinn szerint fajunk azért kénytelen a kérdés megkerüléséhez vagy szellemes mondasokhoz folyamodni a nehéz probléma kapcsán, mert egyszerűen nincs elég eszünk ahhoz, hogy megoldjuk. Azonnal el kell ismerni: lehet, hogy igaza van, de ennyi erővel a kreacionisták is igazuk lehet. Lehetséges, hogy vannak olyan titkok, amelyek meghaladják értelmünket.

De az érzés–működés probléma miért tartozna ezek közé? Ahhoz, hogy McGinn állítása több legyen pusztán önkényes feltevésnél, egy olyan miért-hogyan kérdésre kellene kimerítően válaszolni, amely maga is legalább olyan kemény, mint a nehéz probléma, nevezetesen: miért és hogyan képtelen az agy megoldani a nehéz problémát. Sajnos McGinn válasza légből kapott mesének tűnik: attól, hogy megtudjuk, a probléma titokzatosága velünk született, még nem lesz kevésbé titokzatos, mint korábban. Ez épp annyira semmitmondó, mintha azt mondanánk, az agy *valahogy* érzéseket hoz létre (de nem magyaráznánk meg, miért és hogyan).

Ez utóbbi kijelentés természetesen igaz: az agy valahogyan tényleg létrehoz érzéseket, ezt a dualizmus híveim kívül mindenki elfogadja. A nehézség abban áll, hogy megmagyarázzuk, hogyan és miért. McGinn állásfoglalása annyiban érdekes, hogy egyértelműen kijelenti (de nem bizonyítja), hogy *van* megoldás, csak éppen olyan, amelyet nem vagyunk képesek megoldani. Alátámasztásképp olyan dolgokat sorol fel, amelyeket szintén nem tudunk megérteni: nem tudjuk például, milyen érzés denevérnek lenni (a maga különleges hangérzékével), mint ahogy egy születésétől fogva vak ember sem tudja, milyen érzés látni. Itt a turpisság! Ez ugyanis olyan, mintha azt állítanánk, hogy egy érzés egyszerűen hiányzik az emberi érzések tárházából, ez pedig *annak az érzése, milyen tudni a választ az érzés–működés problémára!*

Hogy feltételezéseinek valami alapot adjon, McGinn-nek legalább nagy vonalakban fel kellene vázolnia, hogy is nézne ki a kemény probléma megoldása, hogyan és miért is lenne ez a

jó megoldás, még akkor is, ha nem *érezzük* annak. Látszólag tehát egy funkcionális hogyan miért magyarázatot várunk. Márpedig ezek a magyarázatok objektívek, tehát függetlenek attól, milyen „érzést” kellene, ugyanúgy, mint ahogy (Descartes jól ismert megfogalmazása szerint) a matematikai bizonyítások igazsága sem függ attól, hogy igaznak érezzük-e őket vagy sem. Ha valóban van az érzéseknek funkcionális magyarázata, legalább arra képesnek kellene lennünk, hogy megfogalmassuk (és ellenőrizzük), még ha agyi képességeink korlátozottsága miatt a megfogalmazás és ellenőrzés nem is oszlatná el eszünkben a nehéz probléma körüli homályt.

De McGinn talán még valami ennél is erősebbre gondol: arra, hogy nemcsak képtelenek vagyunk felismerni a kemény probléma megoldását – még ha az ki is szűja a szemünket –, hanem még csak meg sem tudjuk *fogalmazni* a megoldást. Ez azonban nagyon furcsa lenne, mivel ez nemcsak azt jelentené, hogy képességeink korlátozottak, hanem azt is, hogy a nyelv és a matematika is azok (amelyek, bár az agyunkból erednek, egyetemes, az agytól független jellemzőkkel is bírnak). Lehet, hogy nem tudom, milyen érzés denevémelek lenni, de az ezzel kapcsolatos működésbeli tényeket azért meg tudom fogalmazni (pontosan így értjük meg a denevér tájékozódási érzékét, s ebben nincs semmi titokzatos, mindössze egy olyan érzésről van szó, amelyről mi, emberek nagyon jól tudjuk, hogy nem rendelkezünk vele!).

Nem hiszem, hogy McGinn feltételezése előre vinne bennünket a nehéz probléma megoldásában. Ha azt kérdezzük, hogyan és miért érzünk, akkor az ő válasza, miszerint ezt nem tudhatjuk, egy ugyanolyan fogós kérdést vet fel: hogyan és miért nem?

Magam is megkísérlek válaszolni a kiinduló kérdésre: a nehéz probléma nem azért van, mert az eszünkkel lenne baj, sokkal inkább a funkcionális magyarázatok, az érzés és feltehetően az

okság természetéből fakad. Az (érzéseknek önálló okságerőt tulajdonító) távmozgatás egyetlen alternatívája az, hogy az érzéseknek *nincs* önálló oksági erejük (ez az epifenomenalizmus). Csak úgy *léteznek*. (Mert azt tudjuk, hogy léteznek, ez nem vitatott.) Ez azért is előnyös, mert ha pusztán az anyag és az energia, a szerkezet és a működés melléktermékei, s nem önálló okok, akkor nem okoznak gondot a tudomány egésze számára.

Tévedés ne essék! Az én megoldásom, mi szerint az érzések funkciója pusztán dekoratív, szintén nem oszlatja el jobban a ködöt, de az epifenomenalizmus legalább nem vet fel további hogyan-és-miért kérdéseket. Ezenkívül azt sejteti, hogy a nehéz probléma azért megoldhatatlan, mert (1) a távmozgatás nem elfogadható megoldás, és (2) az érzésekről nem lehet (nem távmozgatásos) magyarázatokkal számot adni (vagyis megmagyarázhatatlanok). (Persze még mindig megmarad a titokzatoság érzése a tekintetben, hogy ez hogyan és miért van így – ez azonban lehet, hogy olyan rejtély, amelyet csak egy plusz érzék segítségével lehetne megfejteni, például annak telepatikus érzékével, hogy az anyag-energia-szerkezet-működés hogyan okozza és hozza létre az érzéseket. Egy ilyen elképzelt érzék azonban éppen annyira önellentmondásos és ezért lehetetlen lenne, mint az érzések funkcionális magyarázata, mégpedig az érzések egyes szám első személyű természete miatt.) Az ember csak a saját érzéseit érezheti. (Az „ájtérzem a fájdalommat” csak metafora.) Így tehát annak telepatikus érteke, hogy a nem érzés hogyan hozza létre az érzést, csak illúzió lenne. Csak azt tudom érezni, *mit* érzek, azt nem, *hogyan* érzek (vagy érez bárki más). Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogyan és miért valamilyen *érzés* olyan rendszerek lenni, amely rendelkezik mindezekkel a lenyűgöző működési képességekkel, attól tartok, csalódnunk fogunk. Ez olyan megoldatlan rejtély, amellyel meg kell tanulnunk együtt élni.

IRODALOM:

Damasio, A. R. (1996): *Descartes tévedése*. Budapest, AduPrint
 Damasio, A. (1999): *The Feeling of What Happens*. New York: Harcourt
 Edelman, G. M. és Tononi, G. (2000): *A Universe of Consciousness*. New York: Basic Books

Hamad, S. (2000) *Minds, Machines, and Turing: The Indistinguishability of Indistinguishables*. Journal of Logic, Language, and Information 9(4): 425–445. (special issue on „Alan Turing and Artificial Intelligence”)
 McGinn, C. (1999): *The Mysterious Flame*. Cambridge, Mass: Cambridge University Press